

Jan Mostaert, Ereschilder van Margareta van Oostenrijk

von J. Duverger

Jan Mostaert was, volgens Carel van Mander¹, »niet alleen constigh schilder, maar edel van zeden, vriendelijcken omganch, schoonlijvigh, welsprekende, mildt en beleeft. . . en is ghecomen in groot achten. . . bij den meesten adel des landts, . . . soo dat hij is gheworden schilder van Vrouw Margriete, de suster van hertogh Philips. . . In desen dienst, daar hij wel ghesien was, volherdende en woonende overal, daer deser Vrouwen hof was, bleef hij den tijdt van 18 jaren, makende verscheyden werken en veler grooter heren en vrouwen conterfeytsele...« Op het eind van zijn verhaal kwam Van Mander nog even terug op Mostaert's betrekkingen met de eerste landvoogdes der Nederlanden: »Daer wort oock vertelt, schreef hij, dat Jan Mabuse zijn hulp te hebben verzocht in 't werck van d'abdie te Middelborgh, dan Mostart zulckx afsloecht, omdat hij was in dienst van zo grooten Vrouw oft Princes van dewelcke noch bij zijn gheslacht is seker geschrift, dat se Mostart bekende haer edelman te wesen«².

Die gegevens betreffende de schilder van Haarlem, schenen des te meer aannemelijk omdat Van Mander ze blijkbaar had bekommen van diens leerling Albert Simonsz., van Marten van Heemskerck, van de bezitters van schilderijen van Mostaert en vooral van Nicolaes Suycker, schout van Haarlem en kleinzoon van de kunstenaar³.

Desniettemin blijkt, na het uitgebreid onderzoek dat ik kon doen⁴ van de rekeningen en briefwissling van Margareta van Oostenrijk, dat de voorstelling van C. van Mander weliswaar steunde op enkele concrete feiten, doch dat die zodanig omgebogen, aangevuld en verfraaid zijn, dat ze ternauwernood zijn te herkennen.

Inderdaad Jan Mostaert, in tegenstelling met de bewering van Van Mander, is nooit hofschilder van Margareta geweest, nooit heeft hij behoord tot de »familia«, tot het »huysgesindte« van de landvoogdes, zoals een J. de Barbari, een G. Horenbout of een B. van Orley. Nergens is zijn naam ingeschreven op de dagelijkse lijsten; evenmin ontving hij enig pensioen. Toch is de bewering van Van Mander niet volledig verzonnen. Op 14 maart 1518, al dan niet oude stijl⁵, gaf de prinses, die in Mechelen verbleef, wat meestal het geval was tijdens de wintermaanden, bevel aan haar secretaris patentbrieven te verzenden aan Jan

Mostaert, waardoor hij werd aangesteld tot ereschilder, tot »paintre aux honneurs«⁶.

Het was voorzeker deze patentbrief, die bij de familie Mostaert bewaard was gebleven, maar die volgens Van Mander geïnterpreteerd werd als zou daarin verklaard worden dat Margareta »Mostart bekende haer edelman te wesen«. De minute van die brief heb ik niet gevonden.

Personen van allerlei stand: geestelijken, edelen zowel als kunstenaars en bedienden van lage rang konden in aanmerking komen voor een benoeming »aux honneurs«⁷. Vooral uit de laatste jaren van de regering van hertog Filips de Goede (†1467) zijn een aantal cedels in dat verband bekend⁸. Die benoeming kon worden aangevraagd⁹; zij werd ook gedaan als beloning voor bewezen diensten of, misschien bij uitzondering, geschonken als eretitel wanneer de betrokkene de hofdienst verliet. Dat zulks het geval was bij Mostaert blijkt niet uit de bewaarde akte. Is het niet veel waarschijnlijker dat invloedrijke edelen, zoals Floris van Buren¹⁰ of Jan van Wassenaer, om die gunst voor Jan Mostaert, hun beschermeling, hebben verzocht?

Of een dergelijke eretitel enige verplichting voor de betrokkene meebracht, blijkt niet uit het gevonden stuk. Doch evenmin volgt daaruit, in haast alle gevallen, dat hij aanspraak kon maken op enig voordeel. Ook hiervan is in het stuk van 1518 geen sprake.

Of Mostaert evenwel getracht heeft, met het schenken van het portret van Philibert van Savoye, dergelijke voorrechten of zelfs een benoeming van hofschilder te verkrijgen is niet uit te sluiten.

Het is eveneens onaanvaardbaar dat de kunstenaar gedurende 18 jaar Margareta zou gevolgd hebben »woonende overal daer deses Vrouwen hof was«. Dat werd zelfs door gewone hofschilders als Horenbout of Van Orley niet gedaan. Trouwens in 1504, 1511, 1513, 1516 is Mostaert te Haarlem aan te wijzen¹¹ en dat zeker niet in het gevolg van Margareta, die eenmaal, nl. op 18 maart 1515, die stad heeft bezocht¹²! Nochtans verdient dat cijfer 18 enige aandacht. Heeft Van Mander niet vernomen bij Mostaert's familieleden dat hij tot

ereschilder was benoemd in het jaar 1518 en is dat, in de herinnering van de auteur of in die van Claes Suycker, vervormd geworden tot 18 jaar?

Hoe dat ook zij, die vermeende achttienjarige hofdienst heeft aanleiding gegeven tot een andere onjuiste voorstelling, die nog een tiental jaren geleden tot uiting kwam bij Fr. Winkler¹³. Men beschouwde het portret van Philibert van Savoye als een afscheidsgeschenk van de schilder aan Margareta, toen hij in 1521 het hof zou verlaten hebben en terugkeerde naar zijn geboortestad. Daaruit trok men het besluit dat Mostaert oms-treeks 1502 of 1503 in dienst was getreden van de Habsburgse prinses, die dan hertogin van Savoye was en in dat land verbleef. Men ontdekte trouwens onder haar toenmalige hofbedienden een Jean de Hollande, die vereenzelvigd werd met schilder Jan Mostaert¹⁴. Kijkt men nader toe dan blijkt evenwel dat die Jean de Hollande een bediende van de laagste rang was met een zeer geringe wedde¹⁵. Hij volgde Margareta bij haar terugkeer naar de Nederlanden en bleef in haar dienst¹⁶, doch niet als schilder! Daar vindt men hem nog in 1521 in de rekening van Karel V, als helper van Pieter Aerts de borduurwerker¹⁷.

Heeft Jan Mostaert dan geen werk geleverd aan Margareta van Oostenrijk? Soms heeft men ge-gezen op portretten van haar broeder Philips de Schone. Fr. Winkler¹⁸ vroeg zich af of in de ver-zameling Ramón Serrano Suárez geen beeltenis van die vorst van Mostaert's hand bewaard bleef. Doch meestal heeft men gedacht aan verdwenen portretten, die ons door gravures bekend zijn¹⁹. Soms staat daarop te lezen: J. Mostaert pinxit. In de rekeningen noch in de correspondentie van de landvoogdes is evenwel iets te vinden dat kan wijzen op een dergelijke bestelling van harent-wege.

Dit is al evenmin het geval met een tafereel met het Ecce Homo. Weliswaar had Gr. Ring²⁰ een der-gelijk schilderij uit het Museo Civico te Verona, toegeschreven aan Mostaert, als herkomstig uit de collecties van Margareta van Oostenrijk aange-gezen. Inderdaad daarop schijnt de beschrijving in de inventaris van 1523–1524 volkomen toepasse-lijk. Zij luidt: Item ung aultre tableau de Ecce homo, ung escripteau pendu au col et petiz ainges en chiefz, tenant en une main ung fouet et verges et en l'aultre une canne, le fond rouge²¹. Dat paneel was door Margareta vermaakt aan het klooster te Brou en wordt vermeld in de inventaris van de ontvangen goederen van 12 juni 1532; het

is daar beschreven als volgt: item, tabula in qua est depicta ymago ipsius Domini nostri ad formam Ecce homo, que verba sunt pendientia in ejus collo et in alia manuum tenet flagellum et in altera harundinem. Et fondus ejus est colore rubeo depictus²².

Welnu dat aanvullend detail in de beschrijving: nl. het opschrift: Ecce homo, dat de Man van Smarten droeg in de verzameling van Margareta, komt niet overeen met het opschrift dat hij aan de hals draagt te Verona: nl. Ecce rex wester²³. Dit schilderij stamt dus niet uit Margareta's bezit en het blijft nog altijd een open vraag of zij dergelijk werk van Mostaert's hand had aangeworven.

Hetisvoorzekeroverbodigstilteblijvenbijeinander werk van Mostaert, nl.: een West-Indisch land-schap, nu in het Museum te Haarlem, waarvan men volkomen ten onrechte heeft gemeend dat het door Margareta werd besteld. Dit heeft R. van Luttervelt²⁴ duidelijk aangetoond.

Eén werk van de schilder kwam nochtans in het bezit van de landvoogdes: nl. een portret van Philibert van Savoye haar overleden echtgenoot. Het werd haar begin januari 1521 geschonken door de kunstenaar.

Ter gelegenheid van het nieuwe jaar schonk de landvoogdes aan sommige leden van het hof-personeel en aan anderen een kleine som, dikwijls nadat haar een geschenk was aangeboden. Dit was ook het geval in het vermelde jaar. Die post draagt als titel: A ce trésorier... que par l'expresse ordonnance de madicte Dame, il a païé... en plusieurs parties ès diverses personnes cy après déclairez, ausquelles icelle dame en a fait don pour le nouvel an, le premier jour de l'année 1521, stil de Romme²⁵. Men leest er o.a.: A deux tamburins de Madame d'Hoostrate, 3 philippus... à Paule [Tubac] le paintre de Malines, qui a présenté une coppe de bois argentée à madicte Dame, 5 philippus; à une povre famme ensaincte fructière, qui a présenté à madicte dame ung Jhésus, 2 phil. (f° 87)... au fol de Madame de Leykercke, qui a présenté à Madame une ymaïge pour son nouvel an, 5 phil... à ung painctre, qui a présenté à Madame une paincture de feu Monseigneur de Savoye fait au vif, nommé Jehan Masturd, 20 phil.; à Hanin le tapissier, 2 phil. (f° 87 v°).

Duidelijk blijkt daaruit dat Jan Mostaert begin januari 1521 te Mechelen was, dat hij aan Margareta een levensgroot portret van Philibert van Savoye

schonk en niet, zoals beweerd is, dat hij het schilderde naar de hertog, toen deze nog leefde²⁶; verder dat het geschenk door Margareta zeer op prijs werd gesteld: daarom schonk ze aan de kunstenaar een bedrag dat vier of zelfs tienmaal hoger was dan haar gewone nieuwjaarsgiften²⁷; en ten slotte dat de naam van de meester niet onbekend was aan Jean de Marnix, de tesorier of aan zijn personeel. De onjuiste spelling van de naam is helemaal niet ongewoon in die tijd en in dit milieu. B. van Orley werd in de toenmalige rekeningen o.m. d'Orleck geheten en G. Horenbout staat er ingeschreven als Harembourg. Wel is geen melding gemaakt in de rekening van de ongewone titel die Mostaert droeg, nl. die van *ereschilder van de prinses*. Of hij meermalen vergoedingen vanwege Margareta heeft ontvangen, weten wij niet, eerst van 1521 af zijn de rekeningen beter bewaard.

Er blijven nochtans genoeg vraagtekens over.

Dat een van zijn adellijke beschermers Mostaert er toe had aangezet om dat portret te schilderen is vrij waarschijnlijk. Vooraanstaande edelen begaven zich meermalen naar het hof of zij werden er ontboden door de landvoogdes. Zij wisten wat de belangstelling van Margareta vermocht te wekken en konden wellicht aan Mostaert een bruikbaar model bezorgen, b. v. het portret, dat Jan van Roome ca. 1515 had geleverd of het model, door de Brusselse meester gebruikt voor het schilderen van »ung visaige de feu mon dict seigneur de Savoye sur ung tableau à l'uille aussi grand que le vif«²⁸.

Het schilderij van Jan van Roome of een latere kopie ervan behoort toe aan de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel en het wordt bewaard in het koninklijk Instituut van Meessen te Lede. Het eng verband van die kop met het portret van Philibert in het Prado werd reeds door O. Le Maire²⁹ vermeld; hij hield echter de beeltenis van Lede voor een kopie van Mostaert's werk.

Gaan die portretten van J. van Roome en van J. Mostaert soms terug op een werk van Michiel Sittow? Weinberger³⁰ was de mening toegedaan dat deze meester behoorde tot het gevolg van Philips de Schone, de broeder van Margareta, in 1502–1503 tijdens zijn reis doorheen Frankrijk en zijn bezoek aan Philibert en zijn echtgenote te Pont d'Ain van 11 tot 24 april en van 20 juni tot 3 juli 1503.

Doch het is helemaal niet bewezen dat Sittow dan de dienst van koningin Isabella van Castilië heeft verlaten om haar schoonzoon te volgen, wel integendeel³¹. Dat blijkt trouwens duidelijk uit de hofstaat van de aartshertog tijdens zijn reis van 1501–1504, die geregeld werd aangevuld. Daarin wordt als hofschilder alleen Jacob van Lathem vermeld, niet M. Sittow³².

Ook het kostuum van Philibert op de portretten, zoals M. J. Onghena³³ reeds schreef, wijst veeleer naar de jaren 1515–1520. Wel komt het zwarte lint aan de hals van de hertog reeds voor in vroegere miniaturen, die wij hierna vermelden.

Verassend is dat in de inventaris van Margareta van Oostenrijk uit 1516, die onder rechtstreeks toezicht van de prinses werd opgesteld³⁴, en daarom ook nauwkeuriger en dikwijls uitvoeriger is dan de inventaris van 1523–24, geen enkel portret van Philibert is vermeld, tenzij de medaille van Jean Marende, evenals »en ung parchemin est peint à cheval fu Mgr de Savoye avecques un manteau de marguerites pour champ«³⁵. Wel kan nog gewezen op een paar miniaturen³⁶ in de Couronne Margarettique van 1505, bewaard te Wenen. Daarop is Philibert voorgesteld, die terugkeert van de jacht, leunend op de schouders van twee ridders, en die beloert wordt door Antropos en, een tweede maal: Philibert uitgestrekt op zijn doodsbed.

Omstreeks 1515–1516 werden enkele beeltenissen van Margareta's overleden echtgenoot besteld of waren dan reeds klaar. De prinses had het maken van dergelijk werk in hout en marmer opgedragen aan C. Meit. Een medaille met de beelddenaar van de hertog en van zijn echtgenote werd wellicht in 1516 geslagen³⁷; een geschilderd portret was besteld aan Jan van Roome, die trouwens over een model diende te beschikken voor zijn patronen van de grafmonumenten te Brou³⁸.

De portretten van Philibert kregen weldra, samen met die van zijn echtgenote een ereplaats in de voornaamste zalen van het paleis. A. de Beatis³⁹ zag in 1517 de marmeren beelden van de hand van Meit in de bibliotheek. In diezelfde zaal hingen, in 1523, twee geschilderde portretten van de hertog tussen andere beeltenissen, die in de inventaris van 1516 daar niet vermeld zijn. Een geschilderd portret van de hertog, waarvan de beschrijving doet denken aan dat bewaard in het Prado, prijkte in 1523, in de eerste kamer van het hotel te midden van portretten van andere vorsten en van familieleden⁴⁰. Het eerst-vermelde portret in de tweede

kamer is dat van Philibert. De beschrijving ervan doet eveneens denken aan het werk van Mostaert, doch wijkt ervan af omdat gezegd wordt dat de hertog houdt »une paire de gant en sa main espués sur ung coussin«. Dit tafereel werd geschonken aan Elisabeth van Culemburg. In »le petit Cabinet« ten slotte waren de houten beelden van Philibert en Margareta opgesteld die gesneden waren door Meit, alsook medailles⁴¹.

Alles samengenomen blijkt dat Jan Mostaert de enige kunstenaar is aan het hof van Margareta van Oostenrijk, die werd benoemd »aux honneurs«. De titel van ereschilder bracht hem nochtans weinig baat. Er is maar één schilderij van de meester, dat met zekerheid voor de landvoogdes werd geschapen en in haar verzameling is terecht gekomen: nl. het portret van Philibert van Savoye.

Die benoeming tot ereschilder had Mostaert wellicht te danken aan de voorspraak van voor-
aanstaande edelen. Belangstelling voor zijn werk werd door het hof alleen getoond bij de ontvangst van het portret van de hertog van Savoye en die was vrij spoedig geluwd: drie jaar later werd zijn naam niet meer gekoppeld aan het schilderij, toen het in de inventaris was opgenomen. Dergelijke handelwijze t. o. v. een Hollands meester was zeker niet ongewoon. Elders heb ik er reeds op gewezen,

dat Margareta weinig scheen te voelen voor de Noordnederlandse kunst en dat om meer dan één reden; voor kunstenaars uit die gewesten was er geen plaats aan het hof en bij hen werden weinig bestellingen gedaan⁴².

Doch, indien Mostaert niet in Savoye is geweest tijdens het leven van Philibert de Schone, wie heeft dan wel de hertog naar het leven geschilderd? Daar ook M. Weinberger's thesis, nl.: dat Michiel Sittow in 1503 te Bourg en Pont d'Ain was, onhoudbaar blijkt te zijn, kan men voralsnog niet anders doen dan teruggrijpen naar de mening van G. Hulin de Loo, volgens wie een schilder uit Lyon een portret van Philibert had geschapen⁴³. Ofwel hebben de Zuidnederlandse schilders Jacob van Lathem⁴⁴ of Jehan Marlart⁴⁵ het gedaan.

Tenslotte is dit onderzoek ook een testproef voor de betrouwbaarheid van de gegevens verstrekt door Carel van Mander; zij is niet bijster gelukkig voor hem uitgevallen! In welke mate mag dan worden gebouwd op zijn gegevens betreffende meesters, over wie de auteur nog minder bronnen kon raadplegen en minder getuigen horen, die eng waren betrokken bij het leven of het werk van de besproken personaliteit.

NOTA'S

¹ Het leven der doorluchtighe Nederlandsche en hooghduytsche schilders. Amsterdam 1617 (uitg. H. Floorke, I) p. 226.

² *IBID.*, pp. 230–232.

³ *IBID.*, pp. 64–66, 228, 230. Over die zegslui zie: H.E. Greve, De bronnen van Carel van Mander. Den Haag, 1903, *passim* (Quellenstudien zur Holländischen Kunstgeschichte II). Dat Claes Mostaert's zoon inderdaad Suycker werd geheten blijkt o.m. uit een stuk vermeld door A. van der Willigen (Les Artistes de Haarlem. Haarlem-Den Haag, 1870, p. 229). Voor de verklaring daarvan zie M. Thierry de Bye Dölleman, Jan Jansz. Mostaert, schilder, een beroemd Haarlemmer (ca 1473–ca 1555). Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie XVII (1963), p. 125 vlg.

⁴ De wenige gegevens die ik vond betreffende Mostaert werden vroeger zeer bondig vermeld in een lezing; zie J. Duverger, Jan Mostaert aan het hof van Margareta van Oostenrijk. Oudheid – en geschiedkundig Verbond van België, XXVIIIste zitting. Antwerpen 1930. Jaarboeken. Het aldaar gelegde verband tussen de schildersnaam en het kryptogram in het Sforza-boek durf ik niet handhaven.

⁵ Aan het hof van Margareta was meestal de paasstijl in voege. In dat geval, zou de cedel van 14 maart 1519 dateren. Het komt evenwel voor dat de jaardagstijl gebruikt wordt, zoals in de rekening van 1521 waarvan verder sprak is, en dan dient 1518 te worden behouden.

⁶ De tekst luidt: Secrétaire, nous vous ordonnons que dépenses nos lettres patentes de retenue en notre painctre aux honneurs au profit

de Jehan Mostaert. Fait à Malines, le XIIIe de mars, XVe XVIII (Get.) Marguerite (Rijssel, Archives départementales du Nord, B 19032, nr 40196).

⁷ Aldus de »chappellain aux honneurs« van Margareta (Brussel, A.R.A., Acquits de Lille, I, f° 408) en van Karel V (*IBID.*, Rekenkamer, reg. 20407 f° 19 v°); – een chevaucheur de l'écurie aux honneurs (H. Nelis, 1915 nr 965), un valet de chambre aux honneurs (*IBID.*, nr 1094), un chausseteur aux honneurs (*IBID.*, nr 1215), un panetier aux honneurs (*IBID.*, nr 1315).

⁸ Zie H. Nelis, o.c., nrs 945, 950, 962, 965 enz.

⁹ Aldus Anthoine Bercin aan Margareta van Oostenrijk (Brussel, A.R.A., Acquits de Lille, I, f° 408).

¹⁰ Over een mogelijke tussenkomst van de graaf van Buren bij Margareta van Oostenrijk ten voordele van zijn edelsmid en medailleur Michiel Mercator: zie J. Duverger, Margareta van Oostenrijk en de Noordnederlandse kunstenaars. Oud-Holland, XLVI (1929), p. 291.

¹¹ Zie M. Thierry de Bye Dölleman, l.c., *passim*.

¹² Zie M. Brucher et E. Lancien, L'itinéraire de Marguerite d'Autriche. Lille, 1934, p. 166.

¹³ Zur Kenntnis und Würdigung des Jan Mostaert. Zeitschrift für Kunstwissenschaft, XIII (1959), pp. 177–178.

- ¹⁴ K. Steinbart, Jan Mostaert, Thieme-Beckers allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Bd. XXV (1931) p. 189.
- ¹⁵ Zie dienaangaande reeds G. J. Hoogewerff, de Noord-Nederlandsche schilderkunst. 's Gravenhage, 1938, II, pp. 450-451. Een Jan Mostaert kocht in 1519 het poorterschap te Brussel (Brussel A.R.A., Rekenkamer, reg 12706 f° 99 v°). Er wordt echter niet gezegd dat hij schilder was. In de Zuidelijke Nederlanden is de naam Mostaert reeds in de 14e eeuw aan te wijzen o. m. te Lier. Zie Bijdragen tot de Geschiedenis, 1933, I.
- ¹⁶ Zie o. m. Inventaire sommaire des archives départementales du Nord, VIII, p. 104. – Ook in de hofstaat van 9 september 1515 treft men aan: Jehan de Hollande, aan 1 s. 6 d. per dag (Rijssel, Arch. départementales du Nord, B 3468).
- ¹⁷ Rijssel, Archives départementales du Nord, B 2301 f° 417.
- ¹⁸ L. c., p. 195, n. 28. – Afgebeeld in de catalogus: Carlos V y su ambiente (Toledo, 1958, nr. 67), wordt het portret toegeschreven aan de Meester van de Maria Magdalena-legende of aan Jacob van Lathem.
- ¹⁹ Zie daarover M. J. Onghena, De iconografie van Philips de Schone. Brussel, 1959, passim.
- ²⁰ Wiederaufgefundene Bilder aus den Sammlungen der Margareta von Oesterreich. Monatshefte für Kunstwissenschaft VII (1914), p. 263. – Cfr. M. J. Friedländer, Die Altniederländische Malerei. Berlin, 1932, p. 121.
- ²¹ M. Michelant, Inventaire des... peintures, manuscrits etc. de Marguerite d'Autriche. Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire t. XII (1871), p. 84.
- ²² M. Bruchet, Marguerite d'Autriche, duchesse de Savoie. Lille 1927, p. 429. Een tweede Ecce homo (IBID., p. 430) was door Margareta eveneens vermaakt aan het klooster te Brou. Of dit soms kan verzeelvigd met het Ecce homo verkocht op de veiling Pallavicini te Londen in mei 1927, kon niet worden nagegaan.
- ²³ Zie Gr. Ring, l. c., p. 263.
- ²⁴ Jan Mostaert's West-Indisch landschap. Nederlandsch Kunsthistorisch Jaarboek, 1948-1949, pp. 105-117.
- ²⁵ Brussel, algemeen Rijksarchief, Rekenkamer reg. 1797, f° 86. De uitbetaalde som is hoger dan die betaald voor een gouden medaille met de beeldenaar van Margareta en misschien met die van Philibert: Marnix... nous vous ordonnons payer et délivrer contant à Inglebert Bruninck, notre huissier de sale, la somme de vingt livres de XL gros... que deue luy est pour une ymaige d'or faite à notre semblance, laquelle avons fait prendre et acheter de luy pour ledit pris et icelle retenue en noz mains... Fait à Bruges le XVe jour d'aoust, l'an XVe et vingt ung. (Get.) Marguerite (Brussel, A.R.A., Acquis de Lille 524 IIA.).
- ²⁶ O. m. A. von Wurzbach, Niederländisches Künstler-Lexikon, II, p. 196.
- ²⁷ Dit blijkt duidelijk uit de boven afgedrukte tekst. Ook voor schilderijen, die werden besteld of gekocht, werd gewoonlijk een lagere prijs betaald.
- ²⁸ Rijssel, Archives départementales du Nord, B 2266, nr 79063. Cfr. M. Bruchet, o. c., p. 234.
- ²⁹ Identification d'un portrait de Philibert de Savoie, Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, XXIV (1955), p. 243.
- ³⁰ L. c., p. 252.
- ³¹ M. Bruchet en E. Lancien, o. c., pp. 13-14. – Toen Sittow in 1515 zijn achterstallige wedde ontving, werd zelfs uitdrukkelijk gezegd dat hij in dienst van Isabella bleef tot aan haar dood in 1504. Cfr. M. J. Onghena, De Iconografie van Philips de Schone. Brussel 1959, p. 30 nr 1.
- ³² Zie M. Gachard, Collection des voyages des Souverains des Pays-Bas. Brussel, 1876 I, p. 365 (daar wordt zelfs uitdrukkelijk gezegd: de vorst »se veult et entend servir des cy-dessoubz nommez et nulz autres«) en p. 530.
- ³³ O. C., p. 367.
- ³⁴ In de inleiding wordt uitdrukkelijk gezegd: fait... en présence de Madame, cfr. Inventaire sommaire o. c., p. 209.
- ³⁵ Fragment van een inventaris uit ca 1515, cfr. Inventaire sommaire des archives départementales du Nord, VIII, p. 208.
- ³⁶ J. Duverger en E. Dhanens, Nieuwe gegevens betreffende de monumenten te Brou. Belgische Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, XII (1942) p. 100; – E. Duverger en D. Duverger – van de Velde, Jean Lemaire de Belges en de schilderkunst. Een bijdrage. Jaarboek 1967. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten. Antwerpen, pp. 45-46.
- ³⁷ J. Duverger en E. Dhanens, l. c., pp. 102-103.
- ³⁸ J. Duverger, Jan van Roome, Thieme-Beckers allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, XXVIII (1934), p. 576. – Ook op gebrandschilderde vensters werden portretten van Philibert van Savoye aangebracht: aldus te Lier in 1519, te Brussel, te Mechelen, te Brou (Zie O. le Maire, l. c., pp. 242-249). Of Philibert uitgebeeld is op het tapijt van de O.L.Vrouw ten Zavel-reeks, dat te Brussel bewaard wordt, zoals Le Maire (l. c., p. 233 vlg.) beweert, is betwistbaar.
- ³⁹ L. Pastor, Die Reise des Kardinals Luigi d'Aragona... Freiburg i. Br., 1905 (Erläuterungen u. Ergänzungen zu Janssens Geschichte des Deutschen Volkes, Bd. IV, Heft 4) p. 115.
- ⁴⁰ M. Michelant, l. c., p. 83.
- ⁴¹ Ibidem pp. 94-95.
- ⁴² J. Duverger, Margareta van Oostenrijk, l. c., pp. 189-190. Alleen Jan Vermeyen werd in 1529 hofschilder van de landvoogdes, maar had dan reeds Zuidnederlandse invloeden ondergaan.
- ⁴³ Zie M. Weinberger, l. c., p. 252 nr 32.
- ⁴⁴ Dat Meester Jacob van Lathem in 1503 in het gevolg van Philips de Schone was, blijkt uit de reeds vermelde hofstaat, Zie M. Gachard, o. c., I, p. 365.
- ⁴⁵ Of deze schilder (Zie J. Duverger, Nieuwe gegevens, l. c., p. 100) dezelfde is als »Maistre Jehan notre peintre«, die begin 1504 in dienst van Margareta was, is nochtans niet met zekerheid uit te maken.